

Гарантії забезпечення рівності перед законом і судом в Україні

Guarantees of Ensuring Equality Before the Law and the Court in Ukraine

Валентин Сердюк¹, Валентин Любарський^{1,2}, Руслан Скриньковський²
Valentyn Serdiuk, Valentyn Liubarskyi, Ruslan Skrynkovskyi

¹ *Supreme Court*

8 Pylypa Orlyka Street, Kyiv, 01043, Ukraine

² *Lviv University of Business and Law*

99 Kulparkivska Street, Lviv, 79021, Ukraine

DOI: [10.22178/pos.71-7](https://doi.org/10.22178/pos.71-7)

JEL Classification: K49

Received 29.05.2021

Accepted 26.06.2021

Published online 30.06.2021

Corresponding Author:

Valentyn Liubarskyi

liubarskyi.val@gmail.com

© 2021 The Authors. This article is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 License

Анотація. У статті проведено теоретичний аналіз реалізації засади рівності перед законом і судом як основної засади судочинства. Досліджено сучасне розуміння принципу рівності перед законом і судом. Проаналізовано питання недоторканості громадян та різних посадових осіб, яким недоторканість надається для здійснення їх повноважень в аспекті рівності перед законом і судом.

Ключові слова: закон; рівність; недоторканість; конституційні гарантії; Верховний Суд; судова практика.

Abstract. The article provides a theoretical analysis of the implementation of the principle of equality before the law and the court as the main principle of justice. Next, the modern understanding of the principle of equality before the law and the court is studied. Finally, the inviolability of citizens and various officials to whom inviolability is granted for exercising their powers in terms of equality before the law and the court is analyzed.

Keywords: law; equality; inviolability; constitutional guarantees; Supreme Court; judicial practice.

ВСТУП

Відповідно до положень ст. 24 Конституції України громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом, що є основою рівності та в подальшому відображається в ст. 55 Основного Закону, яка визначає, що права і свободи людини і громадянина захищаються судом [1].

Однією із засад організації судової влади відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» визначається рівність перед законом і судом (стаття 9) [2]. Загалом права рівність полягає в тому, що не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками. Рівноправність громадян забезпечується в усіх

галузях економічного, політичного, соціального й культурного життя.

В контексті цього також встановлено, що сьогодні багато питань у цьому напрямі, враховуючи судову практику України, є не вирішеними, зокрема – питання, що стосуються гарантій забезпечення рівності перед законом і судом в Україні.

Метою статті є на основі теорії та практики дослідити питання, що стосуються гарантій забезпечення рівності перед законом і судом в Україні.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Рівність громадян перед судом передбачає, що всі вони несуть відповідальність перед судами, які належать до єдиної судової системи, не мають при цьому ніяких переваг і не

зазнають ніяких обмежень. Наявність правил про підсудність цивільних, адміністративних, господарських і кримінальних справ не суперечить цій zasadі, оскільки громадяни не дістають ніяких привілеїв (наприклад, у тих випадках, коли справу розглядав по першій інстанції Верховний Суд, а не місцевий суд).

Рівність перед законом необхідно розглядати, виходячи з двох складових цього поняття: «рівність» і «закон». Етимологічно слово «закон» означає межу, покладену свободі волі і дії [3, с. 588]. В юридичному розумінні під законом розуміється загальнообов'язкова постановка державної влади. Таким чином, закон – це нормативний акт, який встановлює, викладає, скасовує або змінює приписи – норми права. Виходячи з цього, можна говорити про рівність людей не перед різними нормативними актами (указами, постановами, рішеннями), а тільки перед законом.

Рівність усіх людей перед законом – це один із найважливіших принципів існування правової держави. Однак у демократичних країнах з метою захисту конституційно-правових цінностей допускається нерівність перед законом. Щодо України, то така нерівність виявляється в особливому порядку притягнення до відповідальності Президента України, народних депутатів України, суддів, прокурорів, посадових осіб Рахункової палати, кандидатів на виборні посади тощо. Вбачається, що ця нерівність перед законом (імунітет) являє собою привілей, покликаний забезпечити правову безпеку і незалежність цих посадових осіб.

Так, Президент України користується недоторканністю, що впливає з конституційного статусу як глави держави. До дострокового припинення повноважень у разі відставки, неможливості виконання своїх повноважень за станом здоров'я, усунення з поста в порядку імпічменту проти нього не можна порушити кримінальну справу, примусово доставити до суду як свідка. Недоторканність Президента України пов'язана з особливими гарантіями його повноважень протягом усього терміну перебування на посаді.

Відповідно до статті 110 Конституції України неспроможність виконання Президентом України своїх повноважень за станом здоров'я має встановлюватися на засіданні Верховної Ради України і підтверджуватися рішенням, прийнятим більшістю від її конституційного

складу на підставі письмового подання Верховного Суду – за зверненням Верховної Ради України, і медичного висновку.

Питання про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту вирішується за складною процедурою, передбаченою статтею 111 Конституції України, і приймається Верховною Радою України не менше як трьома четвертими від її конституційного складу після перевірки Конституційним Судом України і отримання його висновку щодо додержання процедури розслідування і розгляду справи про імпічмент та отримання висновку Верховного Суду про те, що діяння, в яких звинувачується Президент України, містять ознаки державної зради або іншого злочину. Тобто, у разі закінчення процедури імпічменту глава держави, який вчинив злочин, повинен нести відповідальність згідно з нормами кримінального законодавства як звичайний громадянин.

Вирішуючи питання про недоторканність певних посадових осіб, необхідно виходити з того, що встановлення додаткових, порівняно з недоторканністю особи (стаття 29 Конституції України) гарантій недоторканності для окремих категорій державних посадових осіб, має на меті створення належних умов для виконання покладених на них державою обов'язків і захист від незаконного втручання в їх діяльність. Недоторканність посадових осіб, на думку Конституційного Суду України, є гарантією більш високого рівня у порівнянні з недоторканністю. Вона встановлюється для всіх осіб і відповідає принципу рівності прав і свобод громадян та їх рівності перед законом (стаття 24 Конституції України).

Якщо права і свободи людини і громадянина, а також гарантії цих прав і свобод (у тому числі додаткові гарантії недоторканності особи) визначаються виключно законами України (пункт 1 частини 1 статті 92 Конституції України), то гарантії вищого рівня, за логікою Конституційного Суду України, мають визначатися виключно Основним Законом, оскільки вони допускають винятки із загального принципу рівності прав і свобод громадян та їх рівності перед законом.

Спеціальна недоторканність властива статусу судді. Вона доповнює загальногромадянську недоторканність, що передбачена низкою статей Конституції України, і поєднується з публічними функціями окремих осіб, зокрема

суддів. Суддівська недоторканність виокремлюється із принципу рівності всіх перед законом і судом. Це обумовлено тим, що суспільство і держава, пред'являючи до судді і його професійної діяльності високі вимоги, не лише мають право, але й зобов'язані забезпечити йому додаткові гарантії належного здійснення правосуддя. За конституційним поданням Верховного Суду України про офіційне тлумачення положень частин 1, 2 статті 126 Конституції України та частини 2 статті 13 Закону України "Про статус суддів" Конституційний Суд України у рішенні від 1 грудня 2004 р. акцентував увагу на тому, що недоторканність суддів – це не їхній особистий привілей. Це привілей публічно-правового характеру, що спрямований передусім на безперешкодне виконання суддею своїх професійних обов'язків із здійснення правосуддя [4].

Національне (українське) законодавство поряд із загальними конституційними гарантіями права кожної людини на особисту недоторканність надає суддям і додатковий імунітет, що обумовлено здійсненням ними публічних функцій, насамперед щодо захисту прав, свобод та законних інтересів людини.

Зміст поняття недоторканності суддів розкривається в частині 3 статті 126 Конституції України, а також частині 1 статті 49 Закону України "Про судоустрій і статус суддів". Вони передбачають, що без згоди Вищої ради правосуддя суддю не може бути затримано або утримувано під вартою чи арештом до винесення обвинувального вироку судом, за винятком затримання судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину. Отже, недоторканність суддів є складовою їх незалежності, а встановлення додаткових порівняно з недоторканністю особи гарантій недоторканності для окремих категорій державних посадових осіб, у тому числі і для суддів, має на меті створення належних умов для виконання покладених на них державою обов'язків і захист від незаконного втручання у їхню діяльність.

Однак, якими б великими і ґрунтовними не були гарантії недоторканності, судді повинні мати можливість постановити рішення без побоювання, що до них можуть бути застосовані заходи впливу. Недоторканність суддів містить у собі своєрідний індемнітет. З іншого боку, якщо суддя в процесі вирішення

справи виражає антиправові переконання, а ще гірше – постановляє завідомо неправосудне рішення, то він безумовно повинен підлягати законному переслідуванню, але виключно за тієї умови, коли його дії (бездіяльність) містять ознаки кримінально караного діяння чи адміністративного правопорушення.

При вирішенні питання про надання згоди на притягнення судді або народного депутата України до кримінальної відповідальності відповідний орган перевіряє – чи не є висунуте обвинувачення спробою переслідування за його професійну діяльність. Вникати ж у суть обвинувачення, перевіряти його обґрунтованість, оцінювати допустимість, належність і достатність зібраних доказів він не вправі. Адже, це означатиме фактичне втручання в правосуддя з кримінальних чи адміністративних справ.

Простежується така закономірність: недоторканність поширюється тільки на представників законодавчої і судової складових влади, тоді як представники її виконавчої складової притягуються до усіх видів відповідальності на загальних підставах.

З цієї ситуації реальними можуть бути два виходи: 1) зрівняти в праві на недоторканність усіх представників законодавчої, виконавчої і судової складових влади. Зважаючи на те, що в системі поділу влади кожна її складова стежить за тим, щоб інша діяла в межах відведених їй повноважень, не виходячи за їхні рамки, то право позбавлення недоторканності носіїв однієї влади необхідно надати представникам іншої складової державної влади; 2) відмовитися на конституційному рівні від інституту недоторканності взагалі, тоді можна констатувати про відсутність такої проблеми.

Принцип рівності всіх перед судом вбачається як прояв морально-правової вимоги справедливості, що насамперед, означає рівність між людьми. Однак "люди не рівні від природи, тому можна говорити лише про рівність можливостей" [5].

Відповідно до статті 9 Закону України "Про судоустрій і статус суддів" правосуддя в Україні здійснюється на засадах рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі,

етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних та інших ознак.

Сутність рівності перед судом полягає у вільному доступі громадян до правосуддя незалежно від їхнього соціального і майнового стану, а організацій – місця перебування, підпорядкованості і форм власності. Дія такої засади правосуддя, як рівність перед судом, поширюється на здійснення правосуддя не тільки у кримінальних, але й у цивільних, адміністративних та господарських справах у судах загальної та спеціалізованої юрисдикції, а також у Конституційному Суді України.

Розкриваючи поняття принципу рівності всіх перед судом, слід зазначити, що Конституційний Суд України, суди загальної юрисдикції, у тому числі і Верховний Суд, під час вирішення справ застосовують закони до всіх громадян і організацій рівною мірою, не надаючи перевагу будь-кому за ознаками, зазначеними у статті 9 Закону України “Про судоустрій і статус суддів”. Рівність усіх перед судом реально характеризує демократичний характер правосуддя.

Суд має у рівній мірі бути доступним для всіх, не керуватися жодними сторонніми розуміннями і брати до уваги обставини, не передбачені законом, що стосуються особи, яка звертається за судовим захистом або відповідає перед судом за свої дії. Але на практиці принцип рівності перед судом загалом не забезпечений.

Вказуючи на однакове, рівнозначне застосування до кожного положень, закріплених у законодавстві, можна виділити ще одну проблему. Пряме застосування норм Конституції України зобов'язує суди місцевого й апеляційного рівнів звертатися до Верховного Суду із запитом щодо ініціювання в порядку статті 36 Закону України “Про судоустрій і статус суддів” перевірки конституційності застосованого або такого, що підлягає застосуванню, закону чи іншого правового акту у конкретній справі. Однак рівність перед законом і судом у цьому випадку порушується, якщо один суд, вважаючи закон неконституційним, не застосовує його, захищаючи тим самим права осіб або організацій. Разом із тим, права інших осіб порушуються застосуванням того ж неконституційного закону іншим судом. Це свідчить про відсутність одна-

кової практики правозастосування в судах загальної юрисдикції.

Чинне законодавство України забезпечує процесуальну рівність сторін у судовому засіданні. Отже, правове положення будь-якого учасника цивільного, адміністративного, господарського, кримінального, конституційного процесів визначається лише його процесуальним статусом (позивач, відповідач, третя особа, обвинувачуваний, потерпілий, суб'єкт конституційного звернення тощо) і повинно суворо дотримуватися судом поза залежністю від фактичного становища учасника процесу. Так, при розгляді цивільних справ кожна сторона має отримати однакові процесуальні можливості. Це сприятиме дотриманню принципу повного паритету у їхньому процесуальному становищі.

Рівність громадян перед судом тісно пов'язана із змагальністю та рівноправністю сторін у процесі. Нормами чинного процесуального законодавства України встановлюються однакові правила судочинства у всіх судах загальної юрисдикції незалежно від того, хто притягується до відповідальності, визнаний потерпілим, пред'явив цивільний або адміністративний позов, є відповідачем тощо.

Реалізація положення про рівність перед судом припускає і єдність суду. Правосуддя у всіх справах здійснюється тільки судами, що входять до судової системи України. Реальне забезпечення рівності громадян перед судом гарантовано існуванням єдиної судової системи, усі ланки якої утворюються і діють на підставі однакових принципів і засад, забезпечуючи об'єктивний і компетентний розгляд і вирішення справ. Усі суди керуються однаковим матеріальним і процесуальним законодавством; рішення, що постановляються судами, мають однакову юридичну чинність на всій території країни. Суди у рівній, однаковій мірі повинні служити всім громадянам і організаціям. Тобто, в Україні не існує судів, створених з урахуванням інтересів будь-яких соціальних прошарків громадян і груп населення, виключаються переваги або дискримінація як мотиви в організації судової системи. Також надзвичайно важливим у цьому відношенні є конституційне положення, викладене у частині 5 статті 125 Конституції України, щодо заборони створення надзвичайних і особливих судів.

ВИСНОВКИ

Отже, теоретичний аналіз реалізації такої за-сади правосуддя як рівність перед законом і судом дозволяє зробити висновок про те, що її ефективне використання в Україні здійснюється ще не повною мірою. У даний час, враховуючи при цьому також інформацію у пра-цях [6; 7; 8; 9; 10], необхідно удосконалити процесуальне законодавство з метою ство-рення на рівні Верховного Суду умов щодо

забезпечення єдності судової практики та спромогтися реальної незалежності суддів. Але у той же час і підвищити їхню відпові-дальність за здійснення правосуддя. Сподіває-мося, що майбутній етап реформування судо-вої системи України допоможе суду стати со-вістю народу, відновити справедливість і ре-ально забезпечити рівність усіх перед зако-ном і судом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCES

1. Konstytutsiia Ukrainy [The Constitution of Ukraine] (Ukraine), 28 June 1996. Retrieved April 1, 2021, from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (in Ukrainian)
[Конституція України (Україна), 28 червня 1996 р. Актуально на 01.04.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>].
2. Pro sudoustrii i status suddiv [On the Judiciary and Status of Judges] (Ukraine), 02.06.2016, No 1402-VIII. Retrieved April 1, 2021, from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#n1589> (in Ukrainian)
[Про судоустрій і статус суддів (Україна), 02.06.2016, № 1402-VIII. Актуально на 01.04.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#n1589>].
3. Dal', V. (2000). *Tolkovyj slovar' russkogo jazyka* [Explanatory dictionary of the Russian language] (Vol. 1). Moscow: Jeksmo-Press (in Russian)
[Даль, В. (2000). *Толковый словарь русского языка* (Т. 1). Москва: Эксмо-Пресс].
4. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi za konstytutsiinym podanniam Verkhovnoho Sudu Ukrainy pro ofitsiine tлумачення polozhen chastyn pershoi, druhoi statti 126 Konstytutsii Ukrainy ta chastyny druhoi statti 13 Zakonu Ukrainy "Pro status suddiv" (sprava pro nezalezhnist suddiv yak skladovu yikhnoho statusu) [Decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case on the constitutional petition of the Supreme Court of Ukraine on official interpretation of the provisions of parts one, two of Article 126 of the Constitution of Ukraine and part two of Article 13 of the Law of Ukraine "On the Status of Judges" (case of independence of judges)] (Ukraine), 01.12.2004, No 19. Retrieved May 1, 2021, from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v019p710-04#Text> (in Ukrainian)
[Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України про офіційне тлумачення положень частин першої, другої статті 126 Конституції України та частини другої статті 13 Закону України «Про статус суддів» (справа про незалежність суддів як складову їхнього статусу) (Україна), 01.12.2004, № 19-рп/2004. Актуально на 01.05.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v019p710-04#Text>].
5. Komkova, G., & Selezneva, N. (2002). Ravenstvo pered zakonom i sudom – vazhnejshij konstitucionnyj princip pravovogo gosudarstva [Equality before the law and the court is the most important constitutional principle of the rule of law]. *Pravovaja politika i pravovaja zhizn'*, 2, 18–29 (in Russian)
[Комкова, Г., & Селезнева, Н. (2002). Равенство перед законом и судом – важнейший конституционный принцип правового государства. *Правовая политика и правовая жизнь*, 2, 18–29].
6. Serdiuk, V. (2008). *Verkhovnyi Sud Ukrainy: vytoky, suchasnist, perspektyvy* [The Supreme Court of Ukraine: origins, modernity, prospects]. Kyiv: Istyna (in Ukrainian)
[Сердюк, В. (2008). *Верховний Суд України: витоки, сучасність, перспективи*. Київ: Істина].

7. Serdiuk, V. (2007). *Verkhovnyi sud Ukrainy v systemi rozpodilu funktsii vlady* [The Supreme Court of Ukraine in the system of distribution of power functions]. Kyiv: Istyna (in Ukrainian)
[Сердюк, В. (2007). *Верховний суд України в системі розподілу функцій влади*. Київ: Істина].
8. Romaniuk, Ya., & Beitsun, I. (2012). *Yednist sudovoi praktyky: teoretychni zasady zabezpechennia ta vdoskonalennia zakonodavchoho rehuliuвання* [Unity of judicial practice: theoretical principles of ensuring and improving legislative regulation]. *Visnyk Verkhovnoho Sudu Ukrainy*, 5, 37–42 (in Ukrainian)
[Романюк, Я., & Бейцун, І. (2012). Єдність судової практики: теоретичні засади забезпечення та вдосконалення законодавчого регулювання. *Вісник Верховного Суду України*, 5, 37–42].
9. Shylo, O., & Hlynska, N. (2020). *Rol Verkhovnoho Sudu v mekhanizmi zabezpechennia stalosti ta yednosti sudovoi praktyky: okremi aspekty* [The role of the Supreme Court in the mechanism of ensuring the sustainability and unity of judicial practice: some aspects]. *Visnyk Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy*, 27(3), 157–174 (in Ukrainian)
[Шило, О., & Глинська, Н. (2020). Роль Верховного Суду в механізмі забезпечення сталості та єдності судової практики: окремі аспекти. *Вісник Національної академії правових наук України*, 27(3), 157–174].
10. Pohoretskyi, M., Polovyi, O., & Yanovska, O. (2014). *Harantii suddivskoi nezalezhnosti pry prytiahnenni suddiv do yurydychnoi vidpovidalnosti* [Guarantees of judicial independence in bringing judges to justice]. Kyiv: Dakor (in Ukrainian)
[Погорецький, М., Польовий, О., & Яновська, О. (2014). *Гарантії суддівської незалежності при притягненні суддів до юридичної відповідальності*. Київ: Дакор].